

Łucja RECZEK-ZYMRÓZ

*Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka
w Sanoku*

Zadania nauczyciela wczesnej edukacji w kontekście reformy edukacji z 2017 roku

Abstract: Tasks of Early Primary Education Teachers in the Context of the Education Reform 2017

Changes in Polish educational system generate modifications of core curriculum and tasks handled by teachers. To act efficiently, adjust to changing conditions and cooperate with the social environment, teachers must accomplish tasks which are pedagogical, educational, caring and environmental. These tasks are oriented to students' development. Conducting educational process as intentional operations needs reflective professionals who will be able to use these changes for the good of students. The aim of the article is to analyze the tasks accomplished by 200 primary school teachers in the context of the education reform in 2017.

Key words: teachers' tasks, primary school, reform, education

Słowa kluczowe: zadania nauczyciela, wczesna edukacja, reforma, edukacja

Wstęp

„Zawód nauczyciela jawi się jako szczególnie trudny, wymagający jednocześnie wielu specyficznych kwalifikacji, określonych postaw kulturalnych, intelektualnych, moralnych, społecznych, psychicznych, a także wysoko rozwiniętych umiejętności dydaktycznych i bogatego zasobu informacji z różnych dziedzin nauki” (Keil, 2000). Od nauczycieli w XXI w., w dobie wielu reform, w tym edukacyjnych, wymaga się, aby dysponowali nie tylko wysokimi kompetencjami zawodowymi, ale także stosownymi predyspozycjami osobowościowymi. Nauczyciel ma być człowiekiem z pasją oraz wizją kształcenia i wychowania. Postępy uczniów oraz innowacje pedagogiczne (nowe metody kształcenia i wychowania) powinny sprawiać mu przyjemność i dostarczać satysfakcji. To czło-

wiek, który jest świadom własnych predyspozycji, ale jednocześnie wykazuje ciekawość otaczającego go świata i jest skłonny do refleksji nad podejmowanym działaniem. Swoim życiem ma świadczyć o przekazywanych wartościach. Zadania, które przed nim stoją, wydają się właściwie niewykonalne, dlatego tak istotne jest, aby w tym zawodzie pracowały osoby, które mają świadomość odpowiedzialności, jaką ponoszą, wychowując młode pokolenie. Pamięć o nauczycielu (ta dobra i ta zła), szczególnie o nauczycielu wczesnej edukacji, pozostaje właściwie do końca życia, a jego osobowość bywa inspiracją do zmiany zachowań uczniów (Koniczna-Kucharska, 2015).

Zadania edukacji wczesnoszkolnej w kontekście reformy oświaty z 2017 roku

Reforma to zmiana, przekształcenie, ulepszenie (Kopaliński, 1989). W trakcie realizacji reform systemu edukacji występują konflikty typowe dla okresu przemian, a wielu nauczycieli czuje zagrożenie i wykluczenie. W związku ze zmianami następuje modyfikacja zadań szkoły, które stanowią ważny element podstawy programowej m.in. dla klas I–III, dotyczący organizacji procesu kształcenia. Zadania te określają wymagania, jakim ma sprostać szkoła, tworząc warunki i środowisko uczenia się dzieci. To moment, w którym doniosłą rolę odgrywają nauczyciele, będący nośnikami tych zmian. Zmiany wymagają od nauczycieli elastyczności i innowacyjności oraz mądrości w praktycznym wprowadzaniu i realizacji kolejnych zadań (Radziejewicz-Winnicki, Roter, 2005).

W zakresie realizacji zadań wychowawczych szkoła powinna ściśle współpracować z rodzicami. Współpraca ta ma uwzględniać i respektować cele oraz wartości realizowane przez rodzinę w procesie wychowania. Zadania wychowawcze mają na celu budowanie środowiska przyjaznego młodemu człowiekowi, zapoznanie go z wartościami i normami społecznymi, których źródłem są rodzina, społeczność szkolna, lokalna i regionalna, oraz rozwijanie zachowań wynikających z tych wartości, a możliwych do zrozumienia przez dziecko na danym etapie rozwoju. Zadania wychowawcze obejmują także wspieranie aktywności dzieci, kształtowanie nawyków i zachowań adekwatnych do poznawanych wartości takich, jak: bezpieczeństwo własne i grupy, sprawność fizyczna, zaradność, samodzielność, odpowiedzialność i poczucie wartości. Do zadań dydaktycznych należą m.in.: wspieranie wielokierunkowej aktywności dziecka umożliwiającej eksperymentowanie i nabywanie doświadczeń, poznawanie polisensoryczne, dające możliwość wszechstronnego rozwoju, wspieranie mechanizmów uczenia się dziecka, prowadzących do osiągnięcia przez nie umiejętności samodzielnego uczenia się. Zadania dydaktyczne polegają również na wyborze (opracowaniu) programu nauczania opartego na treściach adekwatnych do po-

ziomu rozwoju dzieci, ich możliwości percepcyjnych, wyobrażeń i rozumowania oraz uwzględniającego potrzeby i możliwości uczniów rozwijających się w sposób nieharmonijny, wolniejszy lub przyspieszony, a także organizacji przestrzeni edukacyjnej zapewniającej bezpieczeństwo oraz dającej możliwość osiągnięcia celów edukacyjnych i wychowawczych (Rozporządzenie MEN z dnia 14 lutego 2017 r.).

Powinnością nauczyciela, szczególnie w czasach zmian, jest uświadomienie sobie, kim jest i jaki jest, jakie wartości wyznaje, jakie są jego przekonania, co uważa za słuszne, a co za naganne, co za piękne i szlachetne, a co za niegodziwe. Jeżeli nie zna on samego siebie, to nie może świadomie i odpowiedzialnie wpływać na osobowość innych, realizując kolejne stawiane przed nim zadania (Nowak, 2011). Nowoczesny nauczyciel jest profesjonalistą, który potrafi skutecznie wspierać rozwój intelektualny i społeczny wychowanków. Jest twórczy, sięga po innowacyjne rozwiązania. Praca nauczyciela to praca w sferze sztuki, a nie rzemiosła (Palka, 2003).

Metodologiczne podstawy badań

W prezentowanym opracowaniu próbowano odpowiedzieć na następujące pytania: Jakie zadania dydaktyczne, wychowawcze, opiekuńcze i środowiskowe realizują nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej w kontekście reformy edukacji z 2017 r.? Jakie przeszkody napotykają w realizacji tych zadań? Jak oceniają swoje przygotowanie do realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych, opiekuńczych i środowiskowych? Jakie są zdaniem nauczycieli wczesnej edukacji efekty realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych, opiekuńczych i środowiskowych? W 2017 r. przeprowadzono badania wśród 200 polskich nauczycieli z Tarnowa (woj. małopolskie). Zasadniczym celem jednego z etapów badań autorskich była analiza zadań podejmowanych przez nauczycieli wczesnej edukacji w kontekście reformy edukacji z 2017 r. Wyniki zamieszczone w niniejszym artykule stanowią wycinek szerszych badań dotyczących funkcjonowania nauczycieli w klasach I–III szkoły podstawowej.

W badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego. Narzędzia, za których pomocą zgromadzono materiał badawczy, to kwestionariusze wywiadu i ankiety dla nauczycieli klas I–III. Technika przydatną w badaniach była także analiza dokumentów.

Zadania nauczyciela wczesnej edukacji w kontekście reformy edukacji z 2017 roku — analiza wyników badań

Wyniki badań wskazują, że wśród zadań dydaktycznych realizowanych w klasach początkowych najważniejsze są: zachęcanie do aktywności poznawczej i twórczej (66% respondentów) oraz ujawnianie, a także rozwijanie zainteresowań i uzdolnień dzieci (63,5%). Takie stanowisko prezentowali najczęściej nauczyciele z wykształceniem wyższym magisterskim, najmłodszy stażem oraz pełniący formalnie funkcję wychowawcy klasy. Jeżeli odniesiemy te działania do zadań szkoły zamieszczonych w podstawie programowej z 2017 r.: „wspieranie wielokierunkowej aktywności dziecka przez organizowanie sytuacji edukacyjnych umożliwiających eksperymentowanie i nabywanie doświadczeń oraz poznawanie polisensoryczne, stymulujących jego rozwój we wszystkich obszarach, organizacja zajęć umożliwiających nabywanie doświadczeń poprzez wykonywanie eksperymentów naukowych, eksplorację, przeprowadzanie badań, rozwiązywanie problemów w zakresie adekwatnym do możliwości i potrzeb rozwojowych na danym etapie oraz z uwzględnieniem indywidualnych możliwości każdego dziecka”, to można stwierdzić, że odpowiadają one w pełni nowym wytycznym i są realizowane w praktyce. Warto zauważyć, że w dotychczasowych dokumentach (Rozporządzenie MEN z 2016 r., DzU, poz. 895, załącznik nr 2) większy nacisk kładziono na rozwój zainteresowań dzieci, natomiast w podstawie programowej z 2017 r. podkreśla się kształtowanie samodzielności, której brakuje dzieciom w wieku wczesnoszkolnym: „wspieranie rozwoju mechanizmów uczenia się dziecka, prowadzące do osiągnięcia przez nie kompetencji samodzielnego uczenia się; organizacja zajęć wspierających aktywności dzieci, rozwijających nawyki i zachowania adekwatne do poznawanych wartości, takich jak: bezpieczeństwo własne i grupy, sprawność fizyczna, zaradność, samodzielność, odpowiedzialność i poczucie obowiązku, systematyczne wspieranie rozwoju mechanizmów uczenia się dziecka, prowadzące do osiągnięcia przez nie umiejętności samodzielnego uczenia się” (Podstawa programowa, Rozporządzenie MEN, DzU, 2017, poz. 356).

Jeżeli chodzi o realizację zadań wychowawczych, to nauczyciele najwyżej w hierarchii umieścili: kształtowanie postawy dialogu i słuchania innych (63%) oraz wrażliwość poznawczą ukierunkowaną na środowisko społeczne (58,5%). W podstawie programowej z 2017 r. słowo dialog nie pojawia się, ale zamieszczone w niej zadania wypełniają treść tego pojęcia i dotyczą: „rozumienia emocji, uczuć własnych i innych osób, sprzyjających utrzymaniu zdrowia psychicznego, fizycznego i społecznego, realizacji programu nauczania szanującego godność uczniów, ich naturalne tempo pracy”. Stosunkowo niskie oceny miały działania skoncentrowane na przygotowaniu dzieci do życia w rodzinie i społeczeństwie (38%), nowe zadania podkreślają natomiast znaczenie rodziny w ży-

ciu szkoły: „współdziałanie z rodzicami, różnymi środowiskami, organizacjami i instytucjami, uznanymi przez rodziców za źródło istotnych wartości, na rzecz tworzenia warunków umożliwiających rozwój tożsamości dziecka; systematyczne uzupełnianie, za zgodą rodziców, realizowanych treści wychowawczych o nowe zagadnienia, wynikające z pojawienia się w otoczeniu dziecka zmian i zjawisk istotnych dla jego bezpieczeństwa i harmonijnego rozwoju” (Podstawa programowa, Rozporządzenie MEN, 2017). Warto zaznaczyć, że zgoda rodziców na podejmowanie nowych zadań wychowawczych stanowi novum w dokumentach ministerialnych, które budzi niepokój. Wymienione zadania wychowawcze realizują głównie nauczyciele z wykształceniem wyższym magisterskim oraz pracujący w tym zawodzie ponad 20 lat.

Zadania opiekuńcze realizowane przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej koncentrują się głównie na zapewnieniu dzieciom bezpieczeństwa fizycznego (70,5%) oraz zainteresowaniu sytuacją rodzinną dziecka (68%). Mniejsze znaczenie badana grupa przypisuje bezpieczeństwu emocjonalnemu (60,5%), co może skłaniać do refleksji nad istotą funkcjonowania dziecka w szkole. W podstawie programowej z 2017 r. autorzy także koncentrują się zasadniczo na zapewnieniu bezpieczeństwa w sferze fizycznej: „wspieranie aktywności dzieci, rozwijającej nawyki i zachowania adekwatne do poznawanych wartości, takich jak: bezpieczeństwo własne i grupy, organizacja przestrzeni edukacyjnej — ergonomicznej, zapewniającej bezpieczeństwo” (Podstawa programowa, Rozporządzenie MEN, 2017). Takie opinie prezentowali głównie nauczyciele z wykształceniem wyższym magisterskim oraz najmłodszy stażem.

Zadania środowiskowe podejmowane od wielu lat przez nauczycieli wczesnej edukacji obejmują współpracę szkoły z podmiotami środowiska lokalnego, ze szczególnym uwzględnieniem rodziców (84%). Podstawa programowa z 2017 r., tak jak i dotychczasowa, podkreśla: „współdziałanie z rodzicami, różnymi środowiskami, organizacjami i instytucjami, uznanymi przez rodziców za źródło istotnych wartości, na rzecz tworzenia warunków umożliwiających rozwój tożsamości dziecka” (Podstawa programowa, Rozporządzenie MEN, DzU, 2017, poz. 356). Ankietowani nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej rzadko podejmują współpracę z instytucjami wspierającymi rodzinę (44%) oraz innymi podmiotami środowiska lokalnego: lekarzami, psychologami, władzami lokalnymi (52,5%). Wyniki badań przeprowadzonych przez autorkę wskazują, że od wielu lat notuje się zbyt niski poziom zaangażowania nauczycieli we współpracę z podmiotami wychowawczymi innymi niż rodzice. Przyczyn tej sytuacji można upatrywać w zamknięciu środowiska szkolnego (mimo deklaracji, że są na to gotowi) na zewnętrznych interesariuszy. Wprawdzie w ostatnio wydawanych podstawach programowych nie brakuje zagadnień dotyczących kooperacji szkoły ze środowiskiem lokalnym, ale obie strony nie wykazują dostatecznej troski o te działania (Reczek-Zymróż, 2014). Wymienione zadania podejmują

najczęściej nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej z najdłuższym stażem pracy, wykształcenie nie różnicuje natomiast znacząco wyników badań.

W odpowiedzi na pytanie, co najbardziej przeszkadza respondentom w realizacji wymienionych zadań, 71% nauczycieli na pierwszym miejscu wskazało liczebność klas. Zbyt duża liczba dzieci w klasach uniemożliwia nie tylko indywidualizację kształcenia, ale także wychowania. Ponadto nauczyciele obserwują coraz większą liczbę dzieci wymagających szczególnej troski, co zmusza do indywidualizacji kształcenia (a zatem zmniejszenia liczby uczniów w klasach). Sytuacja wymaga regulacji ustawowej, skoro wskazania ekonomiczne nie pozwalają organom prowadzącym na rozwiązanie tego problemu. Ponad połowa respondentów narzeka również na nie najlepszą współpracę z rodzicami, a nawet jej brak (57,5%). Wzajemne oskarżenia obu podmiotów o brak woli współdziałania, a także roszczeniowa postawa rodziców — zdaniem nauczycieli — generują zjawisko przerzucania odpowiedzialności za wychowanie młodego pokolenia na szkołę. Badana grupa nauczycieli stosunkowo dobrze ocenia swoje przygotowanie do realizacji zadań współczesnej szkoły i nie odczuwa problemów zarówno w tym zakresie (20%), jak i we współpracy ze specjalistami (18,5%). Takie stanowisko prezentowali zasadniczo nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej z wykształceniem wyższym magisterskim oraz najdłuższym stażem pracy.

Kolejne zagadnienie dotyczyło ewentualnych braków w systemie kształcenia nauczycieli, które zauważają respondenci w czasie realizacji przydzielonych zadań. Uzyskane wyniki wskazują, że badana populacja nie radzi sobie wystarczająco dobrze z pracą z dziećmi z dysfunkcjami (48%), szczególnie wobec dużej liczby wychowanków w klasie. Ponadto respondenci zauważają narastającą wśród uczniów agresję, którą coraz trudniej opanować (44,5%). Wymienione problemy podnoszone są głównie przez nauczycieli z najdłuższym stażem pracy, którzy pamiętają inną szkołę. Trudności przysparza nauczycielom, szczególnie tym ze stażem pracy 6–12 lat, prowadzenie zebrań z rodzicami (43%), a jest to jedna z podstawowych umiejętności nauczyciela-wychowawcy. Z wywiadów przeprowadzonych z nauczycielami wynika, że problemem jest także brak koordynacji działań wychowawczych podejmowanych przez rodzinę i szkołę. Wyniki badań wskazują, że nauczyciele czują się kompetentni w działaniach metodycznych.

Efekty pracy w zakresie realizacji zadań większość nauczycieli — 128 (64%) — ocenia wysoko i są to osoby z najdłuższym stażem. 56 respondentów (28%) ocenia je bardzo wysoko, a 12 (8%) — przeciętnie. Respondenci wskazywali, że obserwują poprawę najczęściej w stosunkach interpersonalnych między uczniami (wzajemny szacunek; 66%) oraz w zakresie przestrzegania zasad panujących w szkole (64,5%). Brakuje natomiast, zdaniem nauczycieli, tolerancji wobec innych narodowości (29,5%), szacunku dla tradycji własnego narodu

(31%) oraz dbałości o środowisko naturalne (35%). Stanowisko takie prezentowali głównie nauczyciele z wykształceniem wyższym magisterskim oraz z najdłuższym stażem pracy w zawodzie.

Podsumowanie

Podsumowując, można stwierdzić, że:

1. W zakresie realizacji zadań dydaktycznych nauczyciele od wielu lat koncentrują się na rozwijaniu wielokierunkowej aktywności poznawczej uczniów wczesnej edukacji. Mniejsze znaczenie autorzy nowej podstawy przypisują rozwijaniu zainteresowań dzieci, podkreślają natomiast znaczenie kształtowania samodzielności wychowanków;

2. Zadania wychowawcze obejmują zasadniczo uwrażliwianie dzieci na potrzeby środowiska społecznego, stosunkowo niewielu ankietowanych podejmuje zadania polegające na przygotowaniu dzieci do życia w społeczeństwie i w rodzinie, której rola w szkole — według dokumentów ministerialnych — wyraźnie wzrasta;

3. Zadania opiekuńcze koncentrują się — według badanej grupy nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej — na zapewnieniu dzieciom bezpieczeństwa fizycznego, a zadania ujęte w nowej podstawie podtrzymują ten trend, pomijając bezpieczeństwo emocjonalne.

4. Respondenci mają w dalszym ciągu problem z podejmowaniem współpracy z podmiotami środowiska lokalnego w celu realizacji zadań środowiskowych, do czego zobowiązują ich zadania stawiane przed szkołą od wielu lat.

5. W działaniach podejmowanych w celu realizacji zadań stawianych przed szkołą nauczycielom najbardziej przeszkadzają zbyt liczne klasy oraz niechęć rodziców do współpracy.

6. Badana grupa nauczycieli nie czuje się w pełni przygotowana do pracy z dziećmi z dysfunkcjami oraz nie potrafi sobie radzić ze wzmagającą się agresją wychowanków.

Na zakończenie można wysunąć wniosek, iż zmiany w zadaniach szkoły, zawarte zarówno w obowiązującej wcześniej podstawie programowej, jak i w nowej z 2017 r., są nieznaczne.

Bibliografia

- Keil, J. (2000). „Szukaj własnej drogi”. *Nauczyciel — wychowawca w myśli pedagogicznej Janusza Korczaka*. W: A. A. Kotusiewicz (red.), *Myśl pedeutologiczna i działanie nauczyciela*. T. 2. Białystok: Trans Humana.
- Konieczna-Kucharska, M. (2015). *Miękkie i twarde kompetencje nauczycieli*. „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej”, 19, s. 232–234.
- Kopaliński, W. (1989). *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*. Warszawa: Wiedza Powszechna, s. 433.
- Nowak, Z. (2011). *Powinności nauczyciela*. W: K. Gąsiorek (red.), *Z teorii i praktyki edukacji dziecka. Inspiracje dla nauczycieli przedszkoli i klas I–III szkoły podstawowej*. Kraków: Wyd. Naukowe UP.
- Palka, S. (2003). *Pedagogika w stanie tworzenia. Kontynuacje*. Kraków: Wyd. UJ.
- Radziewicz-Winnicki, A., Roter, A. (2005). *Pedagog w warunkach konieczności redefinicji funkcji szkoły*. W: F. Bereźnicki, K. Denek (red.), *Edukacja jutra. X Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, s. 231–237.
- Reczek-Zymróż, Ł. (2014). *Teoria i praktyka współdziałania szkoły podstawowej i środowiska lokalnego na przykładzie edukacji wczesnoszkolnej*. W: B. Lulek, Ł. Reczek-Zymróż, *Rodzina i szkoła w zmieniającej się przestrzeni edukacyjnej. Dylematy czasu przemian*. Rzeszów: „Bonus Liber” Wyd. i Drukarnia Diecezji Rzeszowskiej, s. 173–242.
- Podstawa programowa wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego podstawowej. MEN ORE 2017.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej. DzU, 2017, poz. 356.
- Załączniki do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 czerwca 2016 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. DzU, 2016, poz. 895, załącznik nr 2.